

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

U „DIVLJINI“ KLITIKA: EMPIRIJSKI PRISTUP

Zrinka Kolaković, Edyta Jurkiewicz-Rohrbacher, Björn Hansen,
Dušica Filipović Đurđević i Nataša Fritz, *Clitics in the wild:
Empirical studies on the microvariation of the pronominal, reflexive
and verbal clitics in Bosnian, Croatian and Serbian*

Language Science Press, Berlin, 2022.

Opisu sustava klitika u hrvatskom (te u bosanskom i srpskom) u lingvističkoj se literaturi najčešće pristupa iz dviju perspektiva: normativističke, kojoj je u središtu zanimanja razgraničavanje onoga u tom sustavu što je dio standardnoga jezika od onoga što nije, te teorijske (tj. formalnosintaktičke), kojoj su pojedini aspekti funkcioniranja toga sustava zanimljivi u onoj mjeri u kojoj mogu poslužiti kao potvrda za postavke ishodišne teorije. I jednom i drugom gledištu izmiče cjelina slike, a čak i onaj njezin segment na koji su primarno usmjereni nije uvijek do kraja rasvijetljen. Na takvo stanje alternativnim pristupom odgovara kolektivna monografija *Clitics in the wild: Empirical studies on the microvariation of the pronominal, reflexive and verbal clitics in Bosnian, Croatian and Serbian* autora Zrinke Kolaković, Edyte Jurkiewicz-Rohrbacher, Björna Hansena, Duši-

ce Filipović Đurđević i Nataše Fritz (Berlin: Language Science Press, 2022, 460 str.). Opsežna knjiga podijeljena je u četiri dijela s ukupno sedamnaest poglavlja, a autori nje me žele upotpuniti naše razumijevanje sintaktičkoga ponašanja klitika u bosanskom, hrvatskom i srpskom (dalje: BHS) iscrpnim opisom varijacija u njihovoj uporabi. Za razliku od normativističke i teorijske literature, koja se metodološki temelji u prvom redu na intuiciji, istraživanja opisana u ovoj knjizi počivaju na empirijskim metodama – jezičnokorpusnim i psiholingvističkim – čime se otvara novo poglavlje ne samo u opisu sustava klitika u BHS nego i u gramatičkoj deskripciji tih jezika općenito.

U prvom poglavlju („Introduction and overview“) autori predstavljaju predmet istraživanja i najavljuju pristup koji su odabrali. Predmet su, kako naslov knjige i govori,

„mikrovarijacije“ u uporabi klitika u BHS. Pozivajući se na Zwickyja (1994), autori klitiku određuju kao element koji se s jedne strane ponaša kao samostalna rečenična sastavnica, dok je s druge strane vezan za susjednu riječ poput afiksa. (Ta definicija međutim ne obuhvaća sve klitike, npr. pomoćne glagole.) U jezicima sa slobodnim redom riječi, u kojima je moguće premještanje riječi i sintagmâ u ovisnosti o informacijskoj strukturi rečenice, mjesto je klitike u rečenici stalno – vezana je uz njezin lijevi rub te u njoj u pravilu zauzima drugo mjesto (2P). Kako ističu autori, klitike u BHS odlikuju se mnogobrojnim varijacijama u uporabi, no njihov opis u literaturi nije zadovoljavajući. Svojim istraživanjem zato žele pridonijeti boljem upoznavanju ponašanja klitika u BHS, pri čemu se oslanjaju u prvom redu na empirijske metode – promatranje i eksperiment.

Drugo poglavlje („Terms and concepts in the light of approaches to the study of clitics in BCS“) posvećeno je razjašnjavanju osnovnoga pojmovnoga aparata, pa se tako varijacija (odnosno „mikrovarijacija“) definira u skladu s Walkerom (2013) kao „postojanje različitih načina da se kaže ista stvar“. Autori razlikuju dvije vrste varijacija: sistemske, koje su uzrokovane unutarjezičnim zakonitostima, i sociolingvističke, koje obuhvaćaju

teritorijalno (dijatopski), socijalno (dijastratski) i situacijski (dijafazno) uvjetovane razlike u uporabi. Njihovo je istraživanje usmjereno u prvom redu na sistemske varijacije, dok se sociolingvističke obrađuju samo u manjoj mjeri, i to uglavnom dijatopske i dijafazne.

Varijacije se mogu pojaviti s obzirom na različite parametre, a u vezi s klitikama u BHS autori ih navode pet.

Prvi je inventar klitika, koji u standardnim varijetetima BHS obuhvaća zamjeničke i glagolske klitike (kopulu i pomoćni glagol), povratne obilježivače *se* i *si* te obilježivač polarnog (tj. da-ne) pitanja *li*. U nestandardnim varijetetima BHS inventar klitika u nekim se pojednostima može razlikovati.

Drugi je parametar unutarnja organizacija klitičke skupine, koja obuhvaća redoslijed klitika i morfološke procese. Slijedeći Franksa i King (2000), autori redoslijed klitika određuju na sljedeći način:

li > VERB (osim *je* = PRS.3SG
“biti”) > PRON DAT > PRON
ACC > PRON GEN > REFL > *je*

U morfološke procese ubrajaju pak: supletivnost (klitika se pojavljuje u različitim ostvarajima, npr. *je* ‘ona.ACC’ smjenjuje se s *ju* kad se nađe u dodiru s *je* ‘biti.PRS.3SG’), haplogogiju (gubljenje klitike kad se nađe uz drugu identičnu klitiku,

npr. *Boji₁ se₁ se₂ vratiti₂ u rodno Ceti-
nje*) te haplologiju neidentičnih kli-
tika (gubljenje je 'biti.PRS.3SG' u
spoju s povratnim *se*: *Idol se je nala-
zio u Brandenburg*).

Treći je parametar variranja mje-
sto klitike u rečenice. Klitike u BHS u
rečenici naime u načelu zauzimaju
drugo mjesto (2P), tj. položaj nakon
prve rečenične sastavnice, koja im
služi kao domaćin. Prva rečenična
sastavnica pritom može biti
samostalna punoznačna riječ, „kom-
plementizator“ (tj. veznik ili odno-
sna riječ kojima se zavisna surečeni-
ca uvrštava u nadređenu) ili
sintagma, s kojom je i povezano vari-
ranje u položaju. Naime, kad je prva
sastavnica u rečenici sintagma, kliti-
ka (ili klitička skupina) može se naći
nakon nje, ali može doći i do „raz-
dvajanja sintagme“ (engl. *phrase
splitting*), pa se klitika ne pridružuje
sintagmi kao cjelini, nego prvoj riječi
u njoj (npr. *Običnim je ljudima dosta
rata*), te do „odgođenoga smještanja“
(engl. *delayed positioning*), kad se kli-
tika ne pridružuje prvoj, nego nekoj
od sastavnica dalje u rečenici (npr.
*Pod uvjetima iz st. 1. ovog članka prav-
na osoba kaznit će se za kaznena djela
propisana Kaznenim zakonom*).

Četvrti je parametar variranja
„uspon klitika“ (engl. *clitic climbing*),
koji je karakterističan za predikate s
glagolskom dopunom – infinitiv-
nom ili surečeničnom. U takvim se
konstrukcijama klitika (ili klitička

skupina) koja sintaktički pripada
glagolskoj dopuni „uspinje“ te se
umjesto uz glagolsku dopunu pojav-
ljuje uz nadređeni glagol (npr. *Milan
ga₂ mora₁ vidjeti₂*). Autori navode da
je upravo „uspon klitika“ glavni
izvor varijacija, i sistemskih i socio-
lingvističkih.

Napokon, peti je parametar vari-
ranja „dijakliza“ (engl. *diaclysis*),
koja se pojavljuje kad se jedan dio
klitičke skupine nađe na očekiva-
nom mjestu, a drugi dio dalje u re-
čenici. Dijakliza se može pojaviti u
rečenici bez glagolske dopune, tj.
kad sve klitike pripadaju istom gla-
gol (npr. *po gradovima su₁ predse-
dnici opština se₁ odjednom opredeljiva-
li₁*), ali i u rečenici s glagolskom
dopunom, kad dio klitika pripada
nadređenomu glagolu, a dio glagol-
skoj dopuni (npr. *mogao₁ je₁ pokušati
spasiti₂ nas₂ od navale hohštaplera*).
Prvi slučaj autori nazivaju „pravom
dijaklizom“, a drugi „pseudodijakli-
zom“.

U ovom se poglavlju objašnjava-
ju i neki sintaktički pojmovi važni
za opis mikrovarijacija, u prvom
redu onih povezanih s usponom kli-
tika. Posrijedi su sljedeći pojmovi:
predikati koji traže dopunu (engl.
complement taking predicates, pri
čemu se misli na predikate koji tra-
že glagolsku dopunu u obliku infini-
tiva ili zavisne surečenice s vezni-
kom *da*), glagoli podizanja (engl.
raising verbs, tj. glagoli koji „podizuju“

subjekt svoje glagolske dopune i preuzimaju ga kao vlastiti, npr. *moći, trebati, morati*), glagoli kontrole (engl. *control predicates*, tj. glagoli koji „kontroliraju“ subjekt svoje glagolske dopune identificirajući ga bilo s vlastitim subjektom, npr. *znati, željeti, pokušavati*, bilo s vlastitim objektom, npr. *pomagati, omogućivati, savjetovati*), vrste glagolske dopune (pri čemu se obrađuju u prvom redu tzv. konstrukcije *da*₁, tj. zavisne surečenice s veznikom *da* koje dopuštaju uporabu različitih vremena, npr. *Saznao sam da crtaš / da si crtao / da ćeš crtati zmiju*, i tzv. konstrukcije *da*₂, u kojima je moguć samo prezent, npr. *Želim da crtaš zmiju*) te vrste povratne klitike *se* (razlikuju ih četiri: zahvaćen je prvi argument, npr. *Čuje se kišu*; zahvaćen je drugi argument, npr. *Dijete se tuče, Umivam se*; zahvaćeni su i prvi i drugi argument, npr. *Marku se igrala košarka, Haljina se lako pere*; te leksikalizirani slučajevi, npr. *Smije se*).

Treće poglavlje („Empirical approach to clitics in BCS“) posvećeno je prikazu odabranoga pristupa. Autori najprije podsjećaju da je u sintaktičkim istraživanjima glavni izvor podataka intuicija govornika, najčešće samih lingvista (Schütze i Sprouse 2013, Dąbrowska 2010), zbog čega rezultati mogu biti nepouzdana i pristrana. Sami zato odabiru empirijski pristup utemeljen na

jezičnokorpusnim i psiholingvističkim metodama. Kako su mnoge tvrdnje iz dosadašnje literature o klitikama u BHS kontradiktorne, u prvom ih koraku verificiraju uz pomoć podataka dobivenih iz jezičnih korpusa. Statistička obrada tih podataka omogućuje međutim i da se ode korak dalje, tj. da se uoče i opišu pojave koje u literaturi još nisu zabilježene. Ipak, i jezični korpusi imaju ograničenja jer su čak i u razmjerno velikim korpusima neke jezične pojave, među ostalim i sintaktičke konstrukcije s usponom klitika, rijetke. Autori zato posežu i za psiholingvističkim eksperimentima, koji se temelje na elicitaciji, tj. izlaganju izvornih govornika nelingvističkim nepripremljenim jezičnim stimulusima i prikupljanju njihovih odgovora. Od ispitanika se traži da procijene prihvatljivost prikazanih rečenica, pri čemu su mogući odgovori *da* i *ne* (pragom prihvatljivosti smatra se 50% pozitivnih odgovora), a mjeri se i vrijeme reakcije jer dulje vrijeme signalizira manju sigurnost u odgovor. Autori ističu da se uvođenjem jezičnokorpusnih i psiholingvističkih metoda, uz tradicionalne utemeljene na intuiciji, osigurava „triangulacija“ metoda i povećava validnost rezultata.

U četvrtom poglavlju („Corpora for Bosnian, Croatian, and Serbian“) najprije je objašnjeno značenje jezičnih korpusa za suvremenu lingvi-

stiku te su opisane vrste korpusa koje postoje. Na toj su pozadini zatim ukratko prikazani postojeći „tradicionalni“ (tj. uzorkovani s idejom da budu reprezentativni) korpusi bosanskog, hrvatskog i srpskog, s naglaskom na to kakve tekstove obuhvaćaju, kako su tekstovi označeni i na koje se načine mogu pretraživati. (Od hrvatskih korpusa obuhvaćeni su Hrvatski nacionalni korpus i Hrvatska jezična riznica.) Nakon toga prikazani su i mrežni korpusi, nastali neselektivnim prikupljanjem svih tekstova dostupnih na internetu: *bsWaC*, *hrWaC* i *srWaC*. Riječ je o najvećim korpusima za tri spomenuta standardna varijeteta, koji su automatski lematizirani i morfosintaktički označeni prema specifikacijama *MULTEXT-East*. Iako ne pokrivaju sve funkcionalne stilove, mrežni korpusi zahvaćaju širok spektar žanrova (npr. zakonski, znanstveni i publicistički tekstovi, forumi, blogovi, *chat-sobe* itd.). Tekstovima pritom često nedostaju metapodaci te korpus nije moguće pretraživati s obzirom na sociolingvističke parametre, a mnogi uz to nisu lektorirani. Unatoč tomu, kako tvrde autori, mrežni korpusi u načelu ne daju bitno drukčije rezultate od „tradicionalnih“ korpusa, a zbog svoje veličine imaju znatne prednosti. Autori zato upravo njih odabiru kao osnovni izvor podataka za svoje istraživa-

nje. Ističu ipak da se na temelju mrežnih korpusa ne može tvrditi ništa o ponašanju klitika u govoru te im je u tu svrhu poslužio mali korpus govornoga bosanskoga nastao u Tübingenu.

Peto poglavlje („Parameters of variation: Inventory, internal organisation of cluster, and position“) uvodno je u drugom dijelu knjige, koji je posvećen analizi dijatopskih i dijafaznih varijacija. U njemu se autori bave varijacijama u kodificiranim normama (šesto poglavlje), dijalektima (sedmo poglavlje) i govornom jeziku (osmo poglavlje), pri čemu najvažnije uvide sažimlju u devetom poglavlju.

U šestom poglavlju („Clitics and variation in grammaticography and related work (Bosnian, Croatian, Serbian)“) autori se usredotočuju na to kako je variranje u uporabi klitika u BHS prikazano u dosadašnjoj literaturi, u prvom redu normativističkoj. (Naime, kako navode, većina teorijskih radova ne bavi se varijacijama.) U središtu su njihove pozornosti pritom dijatopske varijacije među trima standardnim varijetetima te unutar pojedinih varijeteta, kao i dijafazne varijacije, i to s obzirom na tri parametra. Prvi je inventar klitika, pri čemu među zamjeničkim klitikama kao najspecifičnije izdvajaju *nj* (ne sudjeluje u klitičkoj skupini i nije vezano za drugo mjesto, a u srpskom je arhaično) i *ju* (u

hrvatskom može biti i samostalna klitika, dok je u srpskom ograničena na položaj uz glagolsko *je*), među glagolskima pomoćni glagol *biti* u kondicionalu (dijafazno *bi* za sva lica i brojeve), a povrh toga i povratni obilježivač *si* (pojavljuje se samo u hrvatskom). Drugi je parametar unutarnja organizacija klitičke skupine, pri čemu se autori usredotočuju u prvom redu na morfonološke procese. U hrvatskom se tako supletivnost *je/ju* pojavljuje ne samo uz *je* i *nije* nego i uz druge glagole koji završavaju na *-je*, dok haploglogija neidentičnih klitika katkad može izostati nakon *se* (*Dobro se je nadati*), ali se može i provoditi nakon *me* i *te* (*Gizela me je čekala*). Treći je parametar variranja kojim se bave položaj klitika. Najprije obrađuju varijacije u vezi s koordinacijskim veznicima i „komplementizatorima“. Veznici *pa*, *te*, *niti* i *ali* mogu (ali ne moraju) biti domaćini, pa autori u vezi s njima pretpostavljaju postojanje varijacija unutar pojedinih standardnih varijeteta. U bosanskim i srpskim normativističkim radovima navodi se uz to da klitike moraju doći nakon svih „komplementizatora“, dok se u hrvatskima (Barić i sur. 1997.) kao domaćini navode samo upitni i odnosni (ali ne i to je li smještanje klitike nakon njih obvezno), pa autori i tu očekuju varijacije među trima standardnim varijetetima te unutar hrvatskoga.

Najveće se varijacije u položaju ipak pojavljuju kad je prva sastavnica u rečenici sintagma. U srpskom klitike znatno češće dolaze izravno nakon početne sintagme, dok u hrvatskom češće dolazi do razdvajanja sintagme ili do odgođenoga smještanja. Kako ističu autori, varijacije u položaju klitike u rečenici kojoj je prva sastavnica sintagma jedino su područje koje, uz normativiste, zanima i teorijske lingviste. Nasuprot tomu, za varijacije u vezi s usponom klitika i (pseudo)dijaklizom zanimanje pokazuju samo teorijski lingvisti, ne i normativisti.

Sedmo poglavlje („Clitics in dialects (Bosnian, Croatian, Serbian)“) bavi se time kako su varijacije u uporabi klitika prikazane u dijalektološkim opisima štokavskih govora. Glavnina izlaganja temelji se na Ivić i sur. 2001, Lisac 2003 i Okuka 2008, ali u obzir su uzeti i drugi radovi te periodika. Autori ističu da je variranje u uporabi klitika u štokavskim govorima veće nego u standardnim jezicima i normativnim priručnicima. Kad je riječ o inventaru klitika, u mnogim su bosanskim i srpskim govorima posvjedočeni zamjeničko *ju* te povratno *si*, a pojavljuju se i neke druge varijacije kojih nema u standardnom jeziku. Na području unutarnje organizacije klitičke skupine redoslijed često odstupa od standardnoga, pri čemu se razlikuje u prvom redu položaj povrat-

noga *se* i glagolskoga *je*, ali i nekih drugih klitika. Haploglogija se katkad provodi, katkad ne, a isto vrijedi i za haploglogiju neidentičnih klitika. Varijacije su veće i u vezi s položajem klitika u rečenici. Klitike se tako mogu pojaviti i na prvom položaju te nakon veznika *i* i *a*, uglavnom u kontaktnim govorima, dok veznik *da* nije uvijek obvezni domaćin. Posvjedočen je položaj nakon sintagme kao prve rečenične sastavnice, ali i razdvajanje sintagme te odgođeno smještanje. Napokon, variranje se pojavljuje i u vezi s usponom klitika iz infinitivne dopune i iz zavisne surečenice s *da*, a zabilježeni su i primjeri dijaklize.

U osmom poglavlju („Clitics in a corpus of a spoken variety (Bosnian)“) opisuje se istraživanje provedeno na korpusu govornoga bosanskoga, koji je sastavljen od 13 narativnih intervjua s izbjeglicama iz Bosne snimljenih i transkribiranih u Tübingenu 1994. Zvučni zapisi intervjua autorima nisu bili dostupni, a u samim prijepisima nisu dosljedno označene pauze, pa intonacijske jedinice nije bilo moguće razlikovati od sintaktičkih. U korpusu je stoga najprije provedena segmentacija na klauzule, nakon čega su označene pojedine kategorije povezane s klitikama (inventar i pozicijski fenomeni) te „disfluentne“ sintaktičke strukture, karakteristične za govorni jezik (na temelju si-

stematizacije u Crible 2018 i Kibrik i Podlesskaja 2006). Kako autori ističu, inventar klitika u korpusu ne odstupa znatno od standardnog, osim što sadržava fonološki reducirano *i* (umjesto *ih*), dok je povratno *si* rijetko. Redoslijed klitika u skupini odgovara standardnomu, uz povremena odstupanja u vezi s glagolskim *je* i povratnim *se* – u slučajevima izostanka haploglogije neidentičnih klitika četiri se puta češće pojavljuje ne-standardni redoslijed *je se* nego standardni *se je*. U korpusu nema nijednog primjera supletivnosti, pa ni zamjeničke klitike *ju*. Kad je riječ o položaju klitika, dominantno se pojavljuju na drugom mjestu u rečenici, dok je pojavljivanje na prvom mjestu povezano s kontekstima umetanja, retrospektive i sl., koji su karakteristični za govorni jezik. Drugo mjesto u rečenici pritom u 77% slučajeva znači nakon samostalke riječi. U slučaju da je prva rečenična sastavnica sintagma, pojavljuju se i položaj nakon sintagme, i razdvajanje sintagme, i odgođeno smještanje. Moguće je pritom razdvajanje ne samo prve sintagme nego i sintagme koja se nalazi desno od nje, dakle u kombinaciji s odgođenim smještanjem, a provodi se uz to ne samo u subjektivnim nego i u „prijedložnim sintagmama“. Autori iznose pretpostavku da je odgođeno smještanje povezano s duljinom prve riječi u rečenici – u slučajevima

kad je prva riječ domaćin klitike, ona ima prosječno dva grafema, a u slučajevima odgođenoga smještanja prva riječ u rečenici ima prosječno tri grafema. (Tu pretpostavku ipak komplicira činjenica da domaćin klitike pri odgođenom smještanju ima prosječno četiri grafema.) Zaključuju da fenomeni karakteristični za govorni jezik nemaju znatniji utjecaj na položaj klitika, osim na povremenu pojavu prvog položaja.

U devetom poglavlju („Parameters of variation: Conclusions“) autori sažimlju drugi dio knjige te podsjećaju na najvažnije uvide iz prethodna tri poglavlja.

Deseto poglavlje („Theoretical approaches to clitic climbing“) otvara treći dio knjige, koji je u cijelosti posvećen usponu klitika. Autori u njemu prikazuju najvažniju literaturu o toj temi, opću i specijaliziranu za BHS, ističući pritom da je većina radova nastala u formalnoj tradiciji i na maloj količini podataka. Upozoravaju na razliku u mišljenjima da je uspon klitika u BHS opcionalna (npr. Stjepanović 2004), odnosno obligatorna pojava (npr. Aljović 2005), a kao posebno vrijednu ističu Junghannsovu (2002) obradu uspona klitika u češkom, koja je nastala na znatno većoj količini korpusnih podataka i ne odlikuje se teorijskom dogmatičnošću.

U jedanaestom poglavlju („Constraints on clitic climbing in Czech

compared to BCS: Theory and observations“) ograničenja za uspon klitika koja su za češki izdvojenjena u spomenutom Junghannsovu radu autori primjenjuju na BHS. Čine to tražeći slične strukture u mrežnim korpusima te provjeravajući dodatno njihovu prihvatljivost s izvornim govornicima. Za BHS izdvajaju šest vrsta ograničenja. Prva su tzv. „otočna“ ograničenja (engl. *island constrains*, Ross 1967), odnosno specifične sintagme iz kojih uspon klitika nije moguć, npr. infinitivi u komparativnim konstrukcijama *s nego* (*Nisam imao izbora nego prodati ga*), sintagme s glagolskim prilogom (... *kako sa zanimanjem razgledavaju eksponate nimalo se ne žaleći...*) itd. Drugo se ograničenje odnosi na glagole objektivne kontrole, koji barem u nekim slučajevima ne dopuštaju uspon klitika (... *da nam pomognete naći im najbolje skrbnike...*). Treće se tiče „miješanih“ klitičkih skupina, koje uspon priječe ako uz nadređeni glagol već stoji fonološki identična zamjenička i povratna klitika (*Ne trebaju se bojati približiti mi se*) ili morfološki različita klitika sa sličnom sintaktičkom funkcijom (*Dozvoljavam si opteretiti se svim i svačim*). Četvrto ograničenje određuje da se klitike ne mogu uspnjati preko drugih klitika (...*kako nam posjetitelji i drugi dionici mogu pomoći očuvati ih*), peto ako je u dopuni negacija (*Marija želi ne sresti*₂

*ga*₂ *nigdje*), a šesto ako je infinitivna dopuna tema (*Sresti*₂ *ga*₂ *u Kanadi*, *Dragan je*₁ *želio*₁). Autori ističu da postoje naznake i za neka druga ograničenja, ali ih je potrebno dodatno istražiti.

U dvanaestom poglavlju („Introductory remarks to corpus studies on clitic climbing“) autori predstavljaju metodologiju korpusnih istraživanja uspona klitika iz zavisnih surečenica s veznikom *da* u srpskom i iz infinitivne dopune u hrvatskom, koja su tema sljedećih dvaju poglavlja. Istraživanja su proveli na mrežnim korpusima *srWaC* i *hrWac*, pri čemu je drugo dodatno provedeno i na tradicionalnim korpusima HNK i HJR kako bi se dobila dijafazna dimenzija. Najprije su utvrđeni najčešći glagoli koji traže odgovarajuće glagolske dopune (glagoli podizanja, jednostavni glagoli subjektne kontrole, glagoli objektne kontrole s dativnim ili akuzativnom kontrolom), a zatim su uz pomoć upita CQL iz korpusa prikupljene odgovarajuće konstrukcije s tim glagolima kao predikatom s usponom klitika i bez njega. Nakon toga analizirani su slučajni uzorci od po 100 primjera po glagolu za svaku strukturnu varijantu.

U trinaestom poglavlju („A corpus-based study on clitic climbing out of *da*₂-construction and the raising-control distinction (Serbian)“) autori potanko opisuju prvo od spo-

menutih istraživanja, čija je svrha bila ustanoviti do koje je mjere moguć uspon klitika iz konstrukcija *da*₂ te ovisi li on o tome je li u nadređenom predikatu glagol podizanja ili kontrole. U sklopu istraživanja analizirane su strukture s odabranih 17 predikata u mrežnom korpusu *srWaC*. Dok Stjepanović (2004) uspon klitika u takvim okolnostima dopušta, većina autora smatra ga negramatičkim. Autori zaključuju da je uspon klitika iz konstrukcija *da*₂ moguć ako je u predikatu glagol podizanja i subjektne kontrole, ali vjerojatno ne i ako je posrijedi objektna kontrola (koju nisu ispitali). Ustanovili su međutim da se povratno *se* ne uspinje ako nadređeni predikat ima pomoćne klitike te da se u slučajevima dijaklize zamjeničke klitike obično uspinju, a povratna *ne*. U vezi s tim zaključuju da uspon klitika nije jedan mehanizam, jer se zamjeničke i povratne klitike ponašaju drukčije, te odbacuju tvrdnju iz literature da nadređeni predikat u prošlom i budućem vremenu onemogućuje uspon.

Četrnaesto poglavlje („A corpus-based study on clitic climbing out of infinitive complements in relation to the raising-control dichotomy and diaphasic variation (Croatian)“) posvećeno je drugom istraživanju, u kojem su autori željeli ustanoviti ovisi li uspon klitika iz infinitivnih dopuna u hrvatskom o vrsti nadre-

denog predikata (tj. o tome je li riječ o glagolima podizanja i kontrole), o vrsti klitike i o padežu klitike te je li uspon jednako čest u standardnom i razgovornom hrvatskom. Zaključuju kako je razlika između uspona uz glagole podizanja i glagole kontrole statistički značajna samo u standardnom jeziku, dok je uz povratne glagole subjektne kontrole uspon znatno rjeđi nego uz glagole prethodna dva tipa i u standardnom i u razgovornom jeziku. Vrsta i padež klitike ne utječu na uspon, dok je dijafazna razlika statistički značajan čimbenik – uspon je češći u književnom nego u razgovornom jeziku. Kod glagola podizanja uspon je čest, ali nije obavezan, pogotovo u razgovornom jeziku. Autori pretpostavljaju da postoji razlika između jednostavnih i povratnih glagola subjektne kontrole, pa je ta tema dodatno istražena u psiholingvističkom eksperimentu, koji je predmet sljedećeg poglavlja.

Petnaesto poglavlje („Experimental study on constraints on clitic climbing out of infinitive complements (Croatian)“) opisuje psiholingvistički eksperiment u kojem su autori istraživali ima li razlike u usponu klitika iz infinitivne dopune u hrvatskom između predikata podizanja te subjektne i objektne kontrole, između jednostavnih (*planirati*) i povratnih predikata subjektne kontrole (*bojati se*), između predika-

ta objektne kontrole s kontrolorom izrečenim dativom (*pomagati*), akuzativom (*učiti*), povratnim *si* (*braniti si*) i povratnim *se* (*učiti se*); zatim ima li razlike u usponu između zamjениčkih i povratnih klitika te između zamjениčkih klitika u dativu i akuzativu. U poglavlju je potanko opisano konstruiranje i izvođenje testa, regrutiranje ispitanika – uglavnom studenata nefiloloških studija – te način obrade rezultata. Na temelju njih autori izvlače nekoliko zaključaka. Predikati podizanja pokazuju preferenciju za uspon klitika (*Polako joj počinju konkurirati na drugim područjima*), a predikati objektne kontrole za njegov izostanak (*Vjerojatno im omogućuju konkurirati joj na drugim područjima*). Uspon preferiraju i jednostavni predikati subjektne kontrole (*Polako joj nastojite konkurirati na drugim područjima*), dok povratni preferiraju njegov izostanak (*Ipak se trudim konkurirati joj na drugim područjima*), iako su ispitanicima često prihvatljive obje mogućnost. Kod predikata podizanja i jednostavnih predikata subjektne kontrole pritom nema razlike u usponu različitih vrsta klitika, dok se kod povratnih predikata subjektne kontrole i predikata objektne kontrole s kontrolorom izrečenim povratnim *se* zamjениčke klitike uspinju, a povratne *ne*. Kod predikata objektne kontrole s kontrolorom izrečenim

zamjenicom ili povratnim *si* ne uspinju se ni zamjениčke ni povratne klitike. Zamjениčke klitike u dativu i akuzativu razlikuju samo predikati objektne kontrole sa zamjениčkim kontrolorom, no kod svih je njih ispitanicima prihvatljiva samo inačica bez uspona.

U šesnaestom poglavlju („On the heterogeneous nature of constraints on clitic climbing: Complexity effects”) autori sažimlju treći dio knjige. Ističu da je mehanizam koji upravlja usponom klitika složen te ga je moguće objasniti samo kao sustav ograničenjâ koja se nalaze u međusobnim odnosima. Na području sistemskih varijacija, tj. onih koje se provode s obzirom na jezični kontekst, predlažu dva osnovna ograničenja. Prvo se odnosi na sintaktičku okolicu (razlikuju prave otoke, koji ne omogućuju uspon; vezane otoke, koji imaju malu vjerojatnost uspona; te nepostojanje otoka, kad se uspon provodi), a drugo na predikate (glagoli podizanja i jednostavni glagoli subjektne kontrole imaju visoku vjerojatnost uspona, povratni glagoli subjektne kontrole i glagoli objektne kontrole s kontrolorom *se* srednju, a glagoli objektne kontrole sa zamjениčkim kontrolorom ili kontrolorom *si* nisku). I jedno i drugo ograničenje autori smještaju u tzv. „konstitutivnu” složenost. Treće, dodatno ograničenje na području sistemske varijacije,

koje određuje da vrsta i padež klitike imaju utjecaj na uspinjanje ako bi ono dovelo do nastanka miješanih klitika, smještaju pak u „organizacijsku” složenost. Na području nesistemskih varijacija zaključuju pak da formalni jezik preferira uspon, a neformalni njegov izostanak, što tumače kao manifestaciju „operacijske” složenosti. Ukratko, uspon klitika nije moguće odrediti jednim strogim ograničenjem, nego je on učinak složene interakcije „konstitutivne”, „organizacijske” i „operacijske” složenosti, pa se može govoriti samo o preferencijama.

Knjiga završava četvrtim dijelom, u kojem se nalazi sedamnaesto poglavlje („Overall summary”) sa završnim sažetkom sadržaja knjige. Nakon njega nalaze se još dva dodatka – u prvom („Appendix A: Stimuli design”) opisano je kako su sastavljene rečenice stimulusi za psiholingvistički eksperiment, a u drugom („Appendix B: Explanation of statistical measures”) opisane su upotrijebljene statističke mjere.

Prikazana knjiga nije uobičajena monografija – obuhvaća zapravo nekoliko sadržajno povezanih, ali ipak posebnih istraživanja, od kojih je svako moglo biti objavljeno i kao samostalna publikacija. Ta istraživanja tematski i metodološki pokrivaju područja nekoliko lingvističkih disciplina – standardologije, dijalektologije, formalne sintakse, korpu-

ne lingvistike, psiholingvistike – pa je za nastanak monografije doista bio potreban veći tim autora, koji bi okupljao stručnjake svih navedenih specijalizacija. To bez sumnje ima prednosti s obzirom na obuhvatnost i temeljitost obrade odabranog predmeta, ali nosi sa sobom i određene teškoće – za čitanje monografije naime gotovo da je potreban i tim čitatelja, jer je malo onih koji se jednako suvereno snalaze na svim područjima koja su u njoj pokrivena. U sadržaj monografije ugrađen je obuhvatan i aktualan pregled dosadašnje literature o klitikama u BHS, uz odmjeren kritički osvrt na potencijalne slabosti pojedinih radova, pa ona zato ima veliku referentnu vrijednost. Ipak, njezin je glavni prinos u tome što uvodi empirijski pristup te njegovom primjenom dolazi do novih uvida u sintaktičko ponašanje klitika, raskrinkavajući pritom mnoge zablude iz normativističke, a posebno iz teorijske literature. S obzirom na to donekle je iznenađujuće što se autori u svojim zaključcima u potpunosti zadržavaju u koordinatnom sustavu određenom kategorijama preuzetima iz teorijske literature, umjesto da ga pokušaju organizirati oko novih kategorija, koje bi bolje odgovarale empirijskim podacima. U sklopu istraživanja nisu međutim sve varijacije u uporabi klitika obrađene ravnomjerno – najveća je po-

zornost posvećena usponu klitika, što je donekle i očekivano s obzirom na tvrdnju autora da je posrijedi najveći izvor varijacija. S druge strane razmjerno je malo pozornosti posvećeno položaju klitika u rečenicama čija je prva sastavnica sintagma, iako je posrijedi pojava koja je u uporabi zapravo znatno češća od uspona klitika. Unatoč tome prikazana je knjiga bez sumnje velika prekretnica u proučavanju klitika u BHS, na koju će se svaki budući rad s toga područja morati osvrnuti.

Petar Vuković

Referencije

- Aljović, Nadira. 2005. On clitic climbing in Bosnian/Croatian/Serbian. U: Nedžad Leko (ur.), *Lingvistički vidici*, vol. 34. Sarajevo: Forum Bosnae, 58–84.
- Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević i Marija Znika. 1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Crible, Ludivine. 2018. *Discourse markers and (dis)fluency: Forms and functions across languages and registers*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Dąbrowska, Ewa. 2010. Naive v. expert intuitions: An empirical study of acceptability judgments. *The Linguistic Review* 27, 1–23.

- Franks, Steven i Tracy H. King. 2000. *A handbook of Slavic clitics*. Oxford: Oxford University Press.
- Ivić, Pavle, Dragolub Petrović i Milorad Radovanović. 2001. *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika: Uvod u štokavsko narječje*. Sremski Karlovci; Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Junghanns, Uwe. 2002. Clitic Climbing im Tschechischen. *Linguistische Arbeitsberichte* 80. 57–90.
- Kibrik, Andrej A. i Vera I. Podlesskaja. 2006. Problema segmentaciji ustnoga diskursa i kognitivnaja sistema govorjaščego. U: Solov'jeva (ur.), *Kognitivnye issledovanija* 1, vol. 1. Moskva: Institut psihologii RAN, 138–158.
- Lisac, Josip. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskoga narječja i hrvatski govori torlačkoga narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Okuka, Miloš. 2008. *Srpski dijalekti*. Zagreb: SKD Prosvjeta.
- Ross, John R. 1967. *Constraints on variables in syntax*. Doktorska disertacija obranjena na MIT-ju.
- Schütze, Carson T. i Jon Sprouse. 2013. Judgment data. U: Robert J. Podesva i Devyani Sharma (ur.), *Research methods in linguistics*, Cambridge: Cambridge University Press, 27–50.
- Stjepanović, Sandra. 2004. Clitic climbing and restructuring with “finite clause” and infinitive complements. *Journal of Slavic Linguistics* 12(1-2), 173–212.
- Walker, James. 2010. *Variation in linguistic systems*. New York, London: Routledge.
- Zwicky, Arnold M. 1994. What is a clitic? U: Joel A. Nevis, Brian D. Joseph, Dieter Wanner & Arnold M. Zwicky (ur.), *Clitics: A comprehensive bibliography (1892–1991)*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, xii–xx.